

Szabó Ditta (Szabó Ditta)
Венгрия, г. Будапешт,
Университет имени Лоранда Этвёша

EVIDENCIALITÁS AZ UDMURT NYELVBEN EGY GRAMMATIKAI FUNKCIÓ DIAKRÓN VIZSGÁLATA*

Аннотация: В данной статье рассматривается система прошедшего времени удмуртского языка с исторической точки зрения. Уделяется внимание появлению эвиденциальности в форме второго прошедшего времени. Статья является частью продолжающегося лингвистического исследования, определяющее понятие эвиденциальности в языковой типологии, и как эта категория выражается в удмуртском языке.

Ключевые слова: эвиденциальность, удмуртский язык, второе прошедшее время, языковая типология.

1. Bevezetés

Jelen dolgozatban történeti szemszögből vizsgálom a múlt idő rendszert az udмурt nyelvben, ezen belül az evidencialitás mint funkció megjelenését a második múlt idő alakján. Elsősorban azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy mikor kerülhetett az evidenciális funkció az udмурtba, illetve meglétét alapnyelvi örökségnek, belső innovációnak vagy külső hatásnak köszönhetjük-e. A cikk egy folyamatban lévő nyelvészeti kutatás részét képezi, a továbbiakban a kutatás alapjául szolgáló feldolgozott szakirodalom bemutatására

---

* Jelen tanulmányt a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatta. Projektszám: NKFI K 125282; A Volga-vidéki finnugor nyelvek tipológiai adatbázisa projekt.

kerül sor, definiálva nyelvtipológiaiilag az evidencialitás fogalmát, majd bemutatva a jelenséget az udmurt nyelvben.

2. Az udmurt nyelvről

Az udmurt nyelv az uráli nyelvcsaládon belül a finnugor nyelvek finn-permi ágához tartozó permi nyelvek csoportjában található. Legközelebbi rokonnyelvei a komi-zürjén és komi-permják nyelvek¹. A 2010-es népszámlálási adatok szerint 554 000 fő vallotta magát udmurtnak, míg ebből az anyanyelvi beszélők száma mindössze 340 000 fő [Rosstat 2011]. Az udmurt nyelvnek számos dialektusa ismert, melyek földrajzilag öt nagyobb csoportba oszthatók: északi, középső, déli, beszermán² és peremnyelvjárások. Az udmurt nyelv rendelkezik irodalmi nyelvvel, melynek megalkotásához az északi és a déli nyelvváltozatokat is alapul vették.

3. Az evidencialitás fogalma

Az evidencialitás mint nyelvészeti kategória arról ad számot, hogy a beszélő által birtokolt információ milyen forrásból származik. Az evidencialitás ezzel ellentétben nem jelöli a bizonyosságot, továbbá a beszélő mondanivalójának létjogosultságát sem érinti. Az információ forrását minden nyelv képes kifejezni valamilyen módon, de nem minden nyelv rendelkezik grammatikai jelölőkkel, vagy teljes evidenciális rendszerrel [Aikhenvald 2018: 4].

Bizonyos nyelvek az információ forrását lexikai jelölőkkel fejezik ki a beszéd során (1), ilyen nyelv például a magyar, az orosz, vagy az angol is [de Haan 2013a].

(1) Magyar

Éjjel állítólag egy egerészölyv szállt be a templom ablakán.

---

¹ Máig vita tárgyát képezi a kérdés, hogy a komi-permják vajon a komi egyik nyelvjárása, vagy önálló nyelvként tarthatjuk számon.

² A beszermán egy napjainkra eludmurtosodott törökségi nép Észak-Udmurtiában, mely kultúrájában és nyelvében is számos török és tatár elemet őrzött meg.

Evidencialitásról mint grammatikai kategóriáról egy nyelvben csak akkor beszélhetünk, ha az adott nyelv az információ forrását grammatikai jelölőkkel, például affixumokkal, segédigékkel vagy partikulákkal fejezi ki [Havas 2015]. Ilyen típusú nyelvek például a török, az udmurt vagy a komi is, ahol az evidencialitást az igeragozás kódolja (2).

(2) Török
Ahmet *gel-di.*
Ahmet megérkezik-PST2.DIR.EVID
'(Úgy látszik) Ahmet megérkezett.' [de Haan 2013b]

Számos grammatikai evidencialitással rendelkező nyelvben az evidencialitás hatásköre egy mondat, tagmondat vagy főnévi frázis. Más nyelvi kategóriához hasonlóan, egy olyan evidenciálisnak, melynek hatóköre a tagmondatra terjed ki, létezhet egy speciális jelölője más jelentésárnyalatok nélkül, tehát az evidencialitás egyedi eszközzel van kifejezve. Emellett az evidencialitás megjelenhet fúzióban más nyelvi kategóriákkal egyazon alakon, általában az igeidő vagy az aspektus kategóriáival [Aikhenvald 2018: 8–9].

A nyelvek különböznek az evidenciális rendszereken belül való szemantikai elemek csoportosításában. Az evidenciális rendszerek különbözhetnek komplexitásukban és struktúrájukban is egymástól. A két- vagy háromsztatú rendszereket kis evidenciális rendszereknek nevezzük, míg a nagy rendszerekben négy vagy annál több evidenciális jelölővel találkozhatunk. Az 1., Aikhenvald-féle [2018: 17–18] táblázatban az evidenciális rendszerek kategorizálása látható. Ez esetben az ötosztatú rendszer a legnagyobb, de hat, hét vagy akár nyolc jelölővel rendelkező evidenciális rendszerek is előfordulnak. Ezek nagyon komplexek az információ forrásának részletes és aprólékos jelölésének köszönhetően, de nincs olyan ismert nyelv, melyben külön evidenciális jelölő létezne csak a szaglásra, az ízlelésre vagy kizárólag a tapintásra.

		I. Látás	II. Egyéb érezékelés	III. Eredmény	IV. Feltevés	V. Hallomás	VI. Kvotatív
2 elemű	A1	első kézből		nem első kézből			
	A1	első kézből	nem első kézből				
	A2	nincs		nem első kézből			
	A3	nincs				értesülés	
	A4	nincs	hallás	nincs			
3 elemű	B1	közvetlen		inferencia		értesülés	
	B2	látás	nem látási	inferencia			
	B3	látás	nem látási	nincs		értesülés	
	B4	nincs	nem látási	inferencia		értesülés	
	B5	nincs				hallomás	kvotatív
	B6	nincs	nem látási	nincs		értesülés	
4 elemű	C1	látási	nem látási	inferencia		értesülés	
	C2	közvetlen (vagy tapasztalati)		eredmény	feltevés	értesülés	
	C3	közvetlen (vagy tapasztalati)		inferencia		hallomás	kvotatív
	C4	látás	nem látási	inferencia		nincs	
	C5	közvet	eredmény	feltevés		nincs	

		len				
	C6	nincs		inferencia		hallomás kvotatív
5 elemű	D1	látás	nem látási	eredmény	feltevés	értesülés

1. táblázat: Evidenciális rendszerek [Aikhenvald 2018:17–18].

4. Evidencialitás az udmurtban

Az udmurt nyelvben, kijelentő módban az evidencialitás háromféleképpen jelölhető. Az evidencialitás kifejezhető analitikus és szintetikus múlt időkkal állító és tagadó mondatban. A harmadik egy lexikai jelölő, a *pe* partikula, melynek jelentése 'Úgy hallottam; azt mondták; stb.

(3) *Vumurt nomyr važy-mte, vu pydes-y vašk-em.*
 Vumurt semmi válaszol-PST2.NEG víz alj-ILL lemerül-3SG.PST2
 'A vumurt [a vízi szellem] nem válaszolt semmit, lemerült a víz alá'
 [Самарова, Стрелкова 2013: 153]

(4) *Mon ta kino-jez učki-škem vylem iñi.*
 én ez film-ACC lát-PST2.1SG AUX.PST2 már
 '(Úgy látszik) én már láttam ezt a filmet' [Nazarova 2014: 237]

(5) *Pinal-jos tunne övöl koški-l'l'am, avtobus-e*
 gyerek-PL ma NEG elmegy-PST2.3PL busz-ILL
vui-l'l'amte.
 megérkezik-PST2.3SG.NEG
 'Állítólag a gyerekek ma nem mentek el, nem jött a busz'
 [Назарова 2014: 235]

(6) *Ta vyllem jubo Sankt-Peterburg-yn gine kyldyt-emyn, pe.*
 ez hasonló oszlop Szentpétervár-INESS csak állít-PTCP.PASS PTCL
 'Állítólag egy ilyen oszlopot csak Szentpéterváron állítottak'
 (Удмурт дунне)

Az udmurt nyelvben négy tempuszt különböztetünk meg: jelen idő, jövő idő, első múlt és második múlt. Mindegyikkel lehetséges az analitikus szerkezetek konstituálása a létige első és második múlt idejű alakjai (*val* és *vylem*) segítségével. Jelenlegi udmurt grammatikák a *val* segédigét tartalmazó szerkezeteket szemtanúsági kifejezéseként azonosítják, míg a *vylem* bármely ragozott igével alkotott szerkezete nem-szemtanúságot fejez ki. Nazarova [2014: 236–237] udmurt grammatikája a következő formákat tárgyalja.

- 1, Első múlt + *val*: szemtanúság
- 2, Első múlt + *vylem*: nem-szemtanúság
- 3, Második múlt + *val*: a beszélő lehet, hogy szemtanú volt
- 4, Második múlt + *vylem*: a beszélő nem volt szemtanú
- 5, Jelen idő + *val*: hosszantartó cselekvés; szemtanúság
- 6, Jelen idő + *vylem*: nem-szemtanúság
- 7, Jövő idő + *val*: előidejűség; szemtanúság
- 8, Jövő idő + *vylem*: előidejűség; nem-szemtanúság

A második múlt időnek morfológiailag két fő típusát tudjuk megkülönböztetni, melyek területi, illetve nyelvjárási elterjedtségük alapján kapták elnevezéseiket. A bavlí³ típus a kevésbé elterjedtebb, mégis ez az egyszerűbb a ragozási paradigmát tekintve. A kyrykmaszi⁴ típus már bonyolultabb, itt az ige ragozási töve sem megegyező minden esetben. A 2–5. táblázatok az *ül* ige szintetikus ragozását mutatják be [Kozmács 2001: 20–21; Петрова, Тимерханова 2014: 271]. Megjegyzendő, hogy első múlt időben a tagadó paradigma analitikus alakokat tartalmaz, és a második múlt idejű tagadó paradigmának is van analitikus változata a szintetikus mellett. Szintén

---

³ Az udmurt nyelv egyik peremnyelvjárása a bavlí, melyet Délkelet-Udmurtiában és Tatársztán Udmurtfölddel határos részein beszélnek.

⁴ A kyrykmaszi nyelvjárás az alnasi, a grahi, a kiznyeri és mozsgai nyelvjárásokkal együtt a déli nyelvjárási területhez tartozik.

megjegyzendő, hogy az udmurt nyelvben az *-a* ragozási tövű igék konjugációja eltér az itt bemutatott *-y* tövű igékétől.

	Igető	Időjel	Személyjel
E/1	<i>puk</i>	<i>i</i>	-
E/2	<i>puk</i>	<i>i</i>	<i>d</i>
E/3	<i>puk</i>	<i>i</i>	<i>z</i>
T/1	<i>puk</i>	<i>i</i>	<i>m(y)</i>
T/2	<i>puk</i>	<i>i</i>	<i>dy</i>
T/3	<i>puk</i>	<i>i</i>	<i>zy</i>

2. táblázat. A pukyny 'ülni' ige ragozása. Első múlt idő, állító.

	Igető	Koaffixum	Időjel	Személyjel
E/1	<i>puk</i>	<i>ške</i>	<i>m</i>	<i>e</i>
E/2	<i>puk</i>	<i>e</i>	<i>m</i>	<i>ed</i>
E/3	<i>puk</i>	<i>e</i>	<i>m</i>	<i>(ez)</i>
T/1	<i>puk</i>	<i>e</i>	<i>m</i>	<i>my</i>
T/2	<i>puk</i>	<i>e</i>	<i>m</i>	<i>dy</i>
T/3	<i>puk</i>	<i>e</i>	<i>m</i>	<i>(zy)</i>

3. táblázat. A pukyny 'ülni' ige ragozása. Második múlt idő, állító. Bavli típus.

	Igető	Koaffixum	Időjel	Személyjel
E/1	<i>puki</i>	<i>ške</i>	<i>m</i>	-
E/2	<i>puke</i>	-	<i>m</i>	<i>ed</i>
E/3	<i>puke</i>	-	<i>m</i>	-
T/1	<i>puki</i>	<i>ške</i>	<i>m</i>	<i>my</i>
T/2	<i>puki</i>	<i>l'l'a</i>	<i>m</i>	<i>dy</i>
T/3	<i>puki</i>	<i>l'l'a</i>	<i>m</i>	<i>(zy)</i>

4. táblázat. A pukyny 'ülni' ige ragozása. Második múlt idő, állító. Kyrkmaszi típus.

	Igető	Koaffixum	Időjel	Személyjel
E/1	<i>puki</i>	<i>šky</i>	<i>mte</i>	<i>je</i>
E/2	<i>puky</i>	-	<i>mte</i>	<i>jed</i>
E/3	<i>puky</i>	-	<i>mte</i>	-
T/1	<i>puki</i>	<i>šky</i>	<i>mte</i>	<i>my</i>
T/2	<i>puki</i>	<i>l'l'a</i>	<i>mte</i>	<i>dy</i>
T/3	<i>puki</i>	<i>l'l'a</i>	<i>mte</i>	<i>zy</i>

5. táblázat. A pukyny 'ülni' ige ragozása. Második múlt idő, tagadó, szintetikus.

Az első és második múlt idejű alakok között egyértelmű morfológiai különbség figyelhető meg. Az evidenciális jelentéssel kapcsolatban mindenképpen további kutatások szükségesek, hiszen máig nem tisztázott, hogy az első múlt idő kimondottan szemtanúságot vagy indirekt evidencialitást fejez-e ki, vagy a forma az információ forrásának jelölése tekintetében neutrális. Siegl [2004: 151] szerint az első múlt idő az udmurtban kizárólag múlt időt fejez ki, evidenciálisan semleges alak, míg Kubitsch [2018: 88] úgy fogalmaz, hogy az első múlt idejű igealak az evidencialitás szempontjából már kezd neutrálissá válni, de még mindig nem jelenthető ki, hogy a forma csupán múlt időt fejezne ki.

A második múlt idejű igealakokon a participiumi eredetű *-(e)m* szuffixum fejez ki az evidencialitást. Ezt az elemet a személyjel előzi meg, de ennek használata többes szám harmadik személyben opcionális. Az igei személyjelek opcionálitása (és az igei forma különböző funkcióinak használata is) dialektusfüggő [Csúcs 1990: 50–51].

A (7) és (8) példánál látható a különbség az első és második múlt idő használatával kapcsolatban. A (8) példában a beszélő nem látta, hogy Kolja tegnap megérkezett, csak másod- illetve harmadkézből jutott az információhoz. Ezzel szemben a (7) példában az első múlt idő használata azt jelzi, hogy a beszélő akár szemtanúja is lehetett Kolja megérkezésének, ám ez nem feltétlenül van így; az első múlt idő nem jelöli kötelezően a szemtanúságot.

- (7) evidenciális/nem evidenciális
Kolja tolon lykt-i-z.
 kolja tegnap megérkezik-PST1-3SG
 ‘Kolja tegnap megérkezett’
- (8) evidenciális
Kolja tolon lykte-m.
 kolja tegnap megérkezik-PST2.3SG
 ‘(Úgy látszik/úgy hallottam, hogy) Kolja tegnap megérkezett’
 [Siegl 2004: 29].

Összegezve, az udmurtban az evidencialitás grammatikai kategória, hiszen egy grammatikalizálódott forma, egy evidenciális jelölő fejezi ki az információ forrását. A marker az igeidőrendszerrel fuzionálva jelenik meg; pontosabban a második múlt idő alakja teszi lehetővé az evidencialitás kifejezését is több más nyelvi funkció mellett. Bár az udmurt evidenciálisok a bináris opozíció miatt az úgynevezett ’kis rendszerek’ kategóriájába tartoznak, az udmurtban mégsem beszélhetünk önmagában evidenciális rendszerről, hiszen a második múlt idő nem kizárólag az evidencialitás kifejezésére szolgál [Siegl 2004: 162]. Ha egy nyelvben ugyanazon alak az evidenciálissal együtt kifejezhet feltételes módot, perfektivitást vagy más nyelvi funkciót, akkor azt a jelenséget evidenciális stratégiának nevezzük [Aikhenvald 2018: 4]; ez tapasztalható az udmurt nyelvben is.

5. Az *-(e)m* szuffixumról és evidenciális funkcióinak fejlődéséről

Bár az uráli nyelvekben megjelenő grammatikai evidencialitást nem tekinthetjük sem a proto-uráliból, sem a proto-finnugorból származó alapnyelvi örökségnek, az evidenciális rendszerek mégis számos pontban hasonlítanak vagy megegyeznek ezekben a nyelvekben, nemcsak az evidencialitás kódolásának típusában, hanem az eviden-

ciális értékeket tekintve is [Skribnik, Kehayov 2018: 1]. Sok esetben nem tisztázott, hogy az uráli nyelvek mikor és miként kezdtek el az evidencialitás kategóriájával rendelkezni, így az udmurt esetében is számos kérdés vetődik fel. Aikhenvald [2004: 288–289] és Bereczki [2003: 91] szerint a második múlt idő használata a nem-szemtanúság jelölésére egy funkcionális kölcsönzés a török nyelvekből. Az elmélettel nem minden kutató ért egyet, így például Серебренников [1963] amellett érvel, hogy a második múlt idő evidenciális használata egy belső nyelvi innováció eredménye a permi nyelvekben, a máig szoros török nyelvkapcsolatok pedig az új funkció megmaradásához és megerősödéséhez járultak hozzá. A következőkben e két teóriát taglaló szakirodalom feldolgozására és bemutatására kerül sor.

Ismeretes, hogy úgynevezett anteriorok vagy előalakok evidenciálisokká fejlődhetnek, de ez a fejlődés nem érhető tetten közvetlenül. Az előalakok először általában rezultatívokká vagy perfektívekké fejlődnek, majd evidenciális jelentéssel bővülnek [Siegl 2004: 163]. Ez a fajta fejlődési tendencia valószínű az udmurt nyelvben is. Szintén tendenciálisan megfigyelhető, hogy egy forma szemantikai kiterjesztési közül az információ forrásának kifejezése válik az alak fő jelentésévé; így egy evidenciális stratégia képes evidenciális rendszerré alakulni [Aikhenvald 2018: 5].

6. A második múlt idő funkciói

A második múlt idő az udmurtban ma számos funkciót kifejezhet. Ezen funkciók kategorizálásához problémát jelenthet, hogy az evidencialitás fogalma függ maguktól a nyelvészekről, és függ a szakirodalomban tapasztalt csoportosításoktól is. Egyes nyelvészek nem sorolják az inferencialitást az evidenciális kategóriák közé [Kugler 2015: 49–53], míg mások úgy gondolják, hogy a mirativitás nem része az evidenciális rendszereknek [Aikhenvald 2018: 1]. Siegl [2004] MA szakdolgozatában kísérelte meg összegyűjteni a második múlt idő által kifejezett funkciókat. Siegl szerint a második múlt idő használatos a folklór szövegek esetén (ideértve a mitikus és rituális

szövegeket, elbeszéléseket is), illetve a másod- vagy harmadkézből származó információ kifejezésére. Az inferencialitás és mirativitás kifejezésére is ez az igei forma használatos. Emellett az alak elsődleges vagy eredeti funkciói (perfektivitás vagy előidejűség, illetve rezultativitás) szintén megjelennek [Siegl 2004: 128–142], habár az elsődleges funkciók használata elmarad a nem-szemtanúsági funkció elterjedt használatától. Egyes és többes szám első személyben a második múlt idejű igei forma a kontrol, a tudatosság és szándékosság hiányát is kifejezheti. A jelenség több, grammatikai evidencialitással rendelkező nyelvben is ismert, az udmurtban viszont az előbb említett funkciók mellett az első személyű alakok használatának oka nemcsak a kontrol, a tudatosság hiánya, hanem egy olyan cselekvés kifejezése, melyet a beszélő nem tud befolyásolni [Kubitsch 2018: 95–96].

Jelenleg azt mondhatjuk, hogy a második múlt idejű alakok elsődleges funkciója a nem-szemtanúság kifejezése, de emellett perfektív, rezultatív, miratív használata és az inferencialitás kifejezése, valamint az álmok elbeszélésének esetében is elterjedt. Az egyes alakok pontos jelentése és használatának oka kizárólag a kontextus vagy a tejes szöveg ismeretében állapítható meg.

7. Az evidenciális funkció eredetének tudománytörténeti áttekintése

A második múlt idő használatával kapcsolatban az tapasztalható, hogy a paradigma kezdetben nem volt teljes. A 20. század elejéig az *-em* szuffixummal ellátott alakokat még nem tartották verbumoknak. Egy 1927-es munkában ugyan már igeként szerepel, de a paradigmából hiányzik az egyes és többes szám első személyű alak. A komi nyelvvel kapcsolatban is hasonló jelenséggel találkozhatunk: itt Rogov 1860-as munkájában már mint igékről ír az *-em* szuffixumos alakokról, de megállapítása szerint ezek csak harmadik személyben használatosak [Siegl 2004: 51, 54]. Másrészt az alak jelentésével, funkcióival kapcsolatban is változás figyelhető meg. Jelenleg az alak fő funkciója az információ forrásának jelölése, de valószínűleg ez

egy későbbi fejlemény. A második múlt idő eleinte csak régmúltat, perfektivitást, illetve rezultativitást fejezett ki. Ezek a fogalmak nagyon közel állnak egymáshoz, de annyira mégsem, hogy ne tegyünk különbséget köztük. A perfektivitást és a rezultativitást is mindenképpen két külön funkciónak kell tekintenünk. Míg az előbbi feltételez egy időben előbbi cselekvést, történést, addig a rezultatív csupán az eredményre koncentrálnak [de Haan 2013b: 371].

Az udmurt nyelvben az evidenciális funkció megléte már 60 éve dokumentálható, de teljesen átfogó tanulmány nem született erről a témáról. Először Serebrennikov [1960] foglalkozott a jelenséggel, az ezredforduló után pedig Leinonen [2000] és Leinonen & Vilkuna [2000], majd pedig udmurt grammatikájában Winkler [2001] tárgyalta részletesebben a jelenséget [Siegl 2004: 30]. Szinkrón és tipológiai szemszögből Siegl MA szakdolgozatában [2004] vizsgálta részletesebben a második múlt idő alakjait és annak funkcióit a permi nyelvekben.

Az evidenciális funkció történetét illetően több hipotézis is született már. Ahogyan fentebb már szó volt róla, máig vitatott dolog, hogy ez a funkció (és emellett az alak) mikor és hogyan alakulhatott ki az udmurt nyelvben. Egyesek török hatást vélnek felfedezni a háttérben, míg más nyelvészek belső nyelvi fejlődés eredményének, megint mások alapnyelvi örökségnek tartják azt. Ez a fejezet az ehhez köthető szakirodalmat dolgozza fel.

7.1. A törökségi hatás

Az evidencialitás kategóriájának megjelenése egy nyelvben gyakran nyelvi kontaktushatás eredménye, amely tipikus jelenség több nyelvi areában ('sprachbund') is.⁵ A jelenséggel rendelkezők közül az egyik legismertebb a Balkán. Klasszikus balkáni nyelvek

---

⁵ Nyelvi érintkezés hatására egy, már létező evidenciális rendszer akár el is tűnhet egy adott nyelvből, vagy a rendszer struktúrája, használati köre erősen lecsökkenhet a külső hatás következtében [Aikhenvald 2004: 296].

közé tartoznak a bolgár, a macedón, a szerb, az albán, a román és a görög nyelvek. A görög kivételével mindegyikben kis evidenciális rendszer található. A területet török nyelvű népek határolják, és az Oszmán Birodalom megjelenésével a 16. században komoly nyelvi érintkezés alakult ki a török és a balkáni népek között. Aikhenvald úgy véli, hogy a balkáni nyelvekben fellelhető evidencialitás mint funkció török hatásra alakulhatott ki, ahogyan egyes finnugor nyelvekben vagy az irániiban is, hiszen a török nyelv volt az evidencialitás közép-ázsiai elterjedésének epicentruma [Aikhenvald 2004: 288–289].

Megfigyelhető egy úgynevezett „evidencialitási öv” (‘evidentiality belt’) a Balkántól egészen Szibériáig, érintve a Kaukázust és Közép-Ázsiát. Az evidenciális markerek ezen a területen változatos képet mutatnak, akár a nyelveket, akár csak az egyes nyelvi csoportokat tekintve, de maga az evidenciális rendszer és a jelölők használati jellemzői nagyon hasonlóak a terület nyelvei között [Aikhenvald 2004: 290]. Aikhenvald az előbb említett terület egyes evidenciális rendszereit összevetve egy összefüggő (evidenciális) területet lát a Balkántól Ázsiáig. Ezt az evidenciális rendszerek méretére és használati körére alapozza [Aikhenvald 2004: 290]. Ebből az szűrhető le, hogy ezen az „evidencialitási övön” belül egyértelműen areális kapcsolat eredménye az, hogy a nyelvek nagy százalékában⁶ találkozunk kisebb vagy nagyobb evidenciális rendszerrel, és ebbe a sávba a permi nyelvek is beletartoznak.

Több magyar nyelvész, köztük Bereczki Gábor is török hatást lát mind a magyar, a mari, mind pedig a permi nyelvekben. A magyar *-t(t)* múlt idő jel alakilag megegyezik a befejezett melléknévi igenév képzőjével, akárcsak az udmurt nyelvben az *-(e)m* szuffixum jelöli a particípium perfektumot valamint a második múlt időt is. Bereczki szerint akár az is elképzelhető, hogy a melléknévi igenévképző

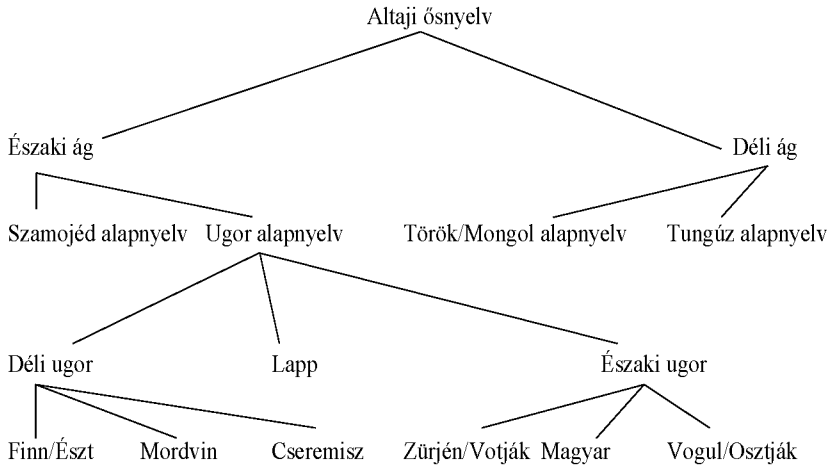
---

⁶ Csak néhány nyelv nem fejez ki egyáltalán, vagy csak nagyon kis mértékben evidencialitást ebben a térségben, ezek közé a nyelvek közé tartozik például a csukotko-kamcsatkai, a ket vagy a nivk is [Aikhenvald 2004: 290].

múltidő-jellé válása belső innováció eredménye, de tágabban megvizsgálva a régi magyar múltidőrendszert, más megállapításra juthatunk. A szerző a gazdag magyar múltidőrendszerre több funkciót is feltételez, hiszen a múlt idők számos alaki változata nem véletlenül fejlődhetett ki, csak nyelvi funkciókat megkülönböztető célzattal. A magyar összetett múlt idejű alakokat (*megy vala – megy volt, ment vala – ment volt*) az udmurt összetett igeidő alakokkal (*myne val – myne vylem; mynem val – mynem vylem*) hozza összefüggésbe, miszerint mindegyik alakpár második tagjában megtaláljuk a participium perfektum képzőjét, s így amellet, hogy múltbéli cselekvést fejeznek ki, azt a jelentést is magukban hordozzák, hogy a beszélő nem volt szemtanúja a cselekvésnek. Hipotézisét Simonyi Zsigmond, Horváth Károly és B. A. Serebrennikov állításaira alapozza, akik szintén hasonlóságokat véltek felfedezni a permi nyelvek és a magyar között, vagy a török, a magyar és a permi nyelvekben [Bereczki 2003: 91]. A következőkben e három szerző művét vizsgálom meg.

Simonyi Zsigmond 1889-es munkájában néhány példán szemlélteti, hogy az udmurt és a régi magyar múlt idők sok hasonlóságot mutatnak, s foglalkozik mind a szintetikus, mind az analitikus formákkal [Simonyi 1889: 255]. Megemlíti az igeragozás „újdonságait”, például a *-tt* jellel ellátott befejezett igealakot, valamint a számos összetett igealakot. Ez utóbbiak létrejöttét úgy véli, még alapnyelvi korszakra tehetjük, hiszen más rokonyelvünkben is megtalálhatók [Simonyi 1889: 77]. „De a vogul-osztják kivételével az összes ugor nyelvekben megeljük a mi elbeszélő időalakunk pontos megfelelőjét” [Simonyi 1889: 254]. Ha megnézzük a műben szereplő nyelvcsaládfát, láthatjuk az adott kor általános felfogását a nyelvrokonságunkat illetően, illetve, hogy pontosan mit is ért a szerző ’ugor’ nyelveken. Eszerint „pontos megfelelőt” kell találnunk a finn, észt, mordvin, mari, komi és udmurt nyelvekben is. Simonyinál még nem találunk utalást a török nyelvekkel való szerkezeti hasonlóságokra.

1. ábra: Nyelvcsaládfa, 19. század

[Simonyi 1889: 80]

Horváth Károly cikkében az összetett igealakokra koncentrált, és példákon keresztül szemlélteti, hogy a magyar összetett múlt idő nagyban megegyezik az udmurt, a komi és a mari múlt idővel. Ezek az alakok perfekтивitást jelölnek, a mari egyes nyelvjárásaiban viszont ez deziderativitást is kifejezhet, de elmondása szerint ezen szemantikai alternáció problémás számára, emellett pedig ugyanez a jelenség egyes keleti magyar nyelvjárásokban is fellelhető [Horváth 1944].

Serebrennikov 1963-as munkájában amellet érvel, hogy a közpermi korban (a 10. századdal bezárólag) még nyoma sem volt a második múlt időnek. A jelenséget a mari, illetve a permi nyelvekben önálló nyelvi fejlődés eredményének gondolja, de leszögezi, hogy mindenképpen – ha nem is közvetlenül – külső hatás is befolyásolta kialakulásukat és megmaradásukat (például a török nyelvekkel való szoros areális kapcsolatok). A közpermi korban, ha nincs is kimondottan második múlt idő, vannak viszont úgynevezett Px-ekkel ellátott főnevesült igék, melyek akár egy külön szóosztályt is

alkothattak, hiszen ezek csak olyan jelenségekre utalhattak, melyek eleve magukban foglalták a befejezettséget (például *meghal*, *kiszárad*, *elesik*), és eredményük a jelenben érzékelhető. Idővel ezek a főnevesült igék elkezdtek predikatív pozícióban is szerepelni, de kezdetben csak egyes szám harmadik személyben. Ebből alakulhatott ki a ma perfektumnak nevezett forma, de paradigmája hiányos maradt. Azt Serebrennikov is felismerte, hogy a világ nyelveiben számos példa található a perfektív alpra épülő, evidenciális vagy nem-szemtanúsági jelentésárnyalatra, és hogy nyelvek képesek egy-egy alakot újabb funkciókkal felruházni. Példaként többek között a török, mari, manysi, nyenyec, bolgár, finn, albán és grúz nyelveket hozza [Серебренников 1963: 266]. A perfekt alakok rezultativitást és befejezettséget jelentettek alapvetően. A szerző a nem-szemtanúsági funkciót a modalitásba sorolja, és úgy látja, hogy ezen 'modális jelentésárnyalat' perfektumi igeidőre való ráépülésének folyamata nem követel bonyolult vizsgálatot. A perfekt alakok tipológiailag is számos nyelvben viselkednek így világszerte, nem egyedülálló jelenség, hogy a befejezettséget és/vagy rezultativitást kifejező alakok evidenciális jelentésárnyalatokat is magukra vesznek.

Tovább gondolva Serebrennikov elméletét, lehetséges, hogy később ez a szemantikai kötöttség, mely miatt csak perfektivitást jelentő fogalmak vehették fel ezt az alakot, meglazulhatott, és már olyan – nevezzük itt – igék is felvehették, melyek nem jelentettek befejezettséget (például *fut*, *alszik*, *eszik*). Ezzel lehetőség adódott arra, hogy a paradigma kiegészüljön, és további számra és személyre is kiterjedjen. Ez a kiegészülés adhatta az alapot ahhoz, hogy újabb funkciókkal, szemantikai árnyalatokkal bővüljön az új ragozási paradigma.

Az egyes szám első személy esete különleges, erre Serebrennikov külön kitér 1963-as művében. Az evidencialitás elterjedésekor (de legalábbis a funkció megjelenése után) a perfektum elkezdett eltűnni az egyes szám első személyből, helyére pedig az *-sík-* jelenidő jel

került⁷. Ez a gondolat egyébként logikus lenne, hiszen első szám első személyben beszélni olyanról, aminek nem voltunk szemtanúi, logikailag lehetetlen⁸. Ugyancsak tovább gondolva ezt a szálát is (tehát ha elképzelhetőnek tartjuk ezt a fejlődési folyamatot), lehetséges, hogy kezdett eltűnni egyes szám első személyből a perfektum (itt kimondottan a befejezettséget és rezultativitást jelentő funkciók), de még mielőtt az udmurt nyelvterület teljes egészéből kiveszett volna, megjelentek azok a jelentésárnyalatok, melyeket szintén a második múlt idővel fejeznek ki ezután, viszont kifejezésükhöz szükségeltetik az egyes szám első személy, ilyen például a mirativitás, a kontrol és tudatosság hiánya, valamint az álmok elbeszélése is. Ezután a perfektum újra elterjedhetett minden személyben.

Ha ennek ismeretében, és az eddig kifejtetteket elfogadva még egyszer megnézzük a két ragozási típust, a bavlai és kirykmaszi típusokat, akár az is lehetséges, hogy a bavlai volt az, melyből még el sem kezdett eltűnni a perfektum, a már meglévő alakon megjelentek a további funkciók. A kirykmaszi típusból már elkezdett eltűnni, vagy el is tűnt, mire az új funkciók megjelentek. Így magyarázható lenne a többféle ragozási paradigma létezése és a kirykmaszi típus alakai összetettsége, s nem utolsósorban a két paradigma areális megosztottsága.

Bereczki Gábor szerint a vizsgálatok után egyértelmű, hogy a mariban és a permi nyelvekben megjelenő múltidőrendszer török eredetű, „amiből az következik, hogy a velük formailag megegyező magyar is az, de a török hatás megszűntével a magyarból kiveszett a szemtanúsági és nem-szemtanúsági árnyalat megkülönböztetése” [Bereczki 2003: 91]. A következtetést annak ellenére vonja le, hogy

---

⁷ Az itt jelenidőjelnek titulált, eredetileg frekventatív képző *-sk-* morfémáról lásd: Kozmács 2007.

⁸ És hasonlóképpen 'logikusnak' gondolják a komi-zürjén és komi-permják leíró nyelvészeti szakirodalomban, hiszen ezekben a nyelvekben a második múlt idő paradigmájában az első személyű alakok nem ismeretesek [Kozmács 2007: 129].

egyik szerző sem mondta ki egyértelműen, hogy akár a mari, a magyar vagy a permi nyelvekben török hatásra alakultak ki az evidenciális funkciók. Bereczki szerint Serebrennikov túl óvatosan fogalmaz írásában, ahol nem jelenti ki egyértelműen, hogy ezek az igeidőalakok török hatás eredményei lennének, hiszen ennyi közös tulajdonság nem fejlődhet ki egymástól teljesen függetlenül [Bereczki 1998a: 212; 1998b: 191].

Fontosnak tartom szétválasztani az analitikus és szintetikus formákat funkcióiktól. A magyarban a nem-szemtanúsági vagy elbeszélő múltat mindenképpen analitikus múlt idők fejezték ki, míg az udmurt és a komi nyelvekben ez a funkció elsősorban a szintetikus alakokon él, bár egyes esetekben analitikus formák is kifejezhetnek evidencialitást.

Tagadhatatlan, hogy a permi népek már igen korán kapcsolatba kerültek török népekkel. Az udmurt nyelvben és kultúrában egyaránt jelentős tatár hatás érezhető. Már a permi népek szétválása idején, tehát a 8-10. század között megérkeznek a területre a bolgár-törökök és a 9. század elejére megalakul a volgai-bolgár birodalom. A korra tehető udmurt-török érintkezésekre bizonyítékul szolgál a körülbelül két tucatnyi közép-bolgár jövevényszó az ősspermi nyelvben [Csúcs 1979: 366]. Csúcs Sándor az analitikus igealakokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy kicsi a valószínűsége annak, hogy török hatásra alakultak volna ki, hiszen az ősspermi nyelvben mindösszesen az előbb említett néhány jövevényszó maradt fenn a bolgár-török érintkezésekből. Az ősspermi kor után már nem számolhatunk török hatással a komiban, és véleménye szerint, ha az udmurtban mégis török hatás eredményei lennének az analitikus alakok, a komiban mindenképpen kizárhatjuk ezt a lehetőséget. Csúcs itt csak az alaki egyezésről, illetve nem egyezésről beszél, az alak funkcióiról nem esik szó [Csúcs 2007: 96].

Az udmurtoknál ezzel szemben továbbra is számolhatunk török nyelvi kontaktussal, hiszen ezidőben, a 9. századtól kezdve bolgár csoportok költöznek udmurt lakta területekre, akiket ma beszermánok-

nak hívunk. A 13. század első felében a mongolok elfoglalták a volgai bolgárok birodalmát, s így az udmurtok és marik lakóhelyét is. Ezután ezen a területen alakult meg a kipcsak kánság, melyet ma Arany Horda néven ismerünk. Az Arany Horda lakosságának legnagyobb része török volt, az uralkodó nyelv pedig a kipcsak (török) lehetett. Már ezekben az időkben elindulhatott a jövevényszavak átvétele az udmurtba. Az igazán intenzív udmurt-tatár érintkezés a 14–15. században kezdődött meg, hiszen a 14. századra került az egész udmurtság tatár uralom alá, amikor megkezdődött a tatárok⁹ udmurt és mari területekre való beköltözése [Csúcs 1979: 366–368].

Csúcs a történelmi adatokra alapozza hipotézisét, mely szerint a komi nyelv(ek)ben nem lehetséges, hogy a második múlt idő akár alakilag, akár funkcióit tekintve török nyelvi hatás eredménye legyen. Az udmurt nyelvben nem veti el a törökségi hatás lehetőségét, mivel az udmurt nyelvű csoportok sokkal később is érintkeztek még török nyelvű népekkel, olyannyira, hogy egyik csoportjuk, a beszermánok valójában mára eludmurtosodott, eredetileg török népcsoport.

Rédei Károly *Vannak-e az előmagyar – permi érintkezésnek nyelvi nyomai?* [1964] című cikkében arra a következtetésre jut, hogy a magyar és a permi nyelvekben meglévő analitikus igealakok vagy párhuzamos fejlődés eredményei, vagy pedig külső, török hatásra jöttek létre, azonban sem a magyarban, sem a permi nyelvekben nem lehet kölcsönös egymásra hatást feltételezni. Erre bizonyítékként a mindösszesen 2-3 permi jövevényszót hozza fel a magyar nyelvben. Az ilyen kis számú kölcsönzés miatt feltételezhetjük, hogy a kapcsolat az előmagyarok és a permieliek között nagyon laza lehetett, s ezért az egyes hangtani egyezéseket sem vehetjük permi eredetűnek nyelvünkben [Rédei 1964: 259]. Rédei többek között Zsirai Miklós, Ligeti Lajos, Bárczi Géza, Moór Elemér, Pais Dezső, Hajdú Péter és

---

⁹ A *tatár* elnevezés sok tekintetben problémás, manapság több törökségi népet is tatárokként emleget a szakirodalom, pedig eredetileg egy mongol törzs elnevezése volt [Johanson, Á. Csató 1998: 6].

B. A. Serebrennikov gondolataira alapozza elméletét. Ligeti Lajos szerint az előmagyar – permi érintkezéseknek i. e. 1000 körül kellett bekövetkezniük, amikor a finnugor nyelvcsalád többi tagja már elszakadt a permi népektől. A későbbi magyarokká alakult ugor csoport még sokáig közeli, de ugyanakkor laza kapcsolatot ápolhatott a permi népekkel [Rédei 1964: 253]. Moór a magyar és permi nyelvek hangrendszerében és morfológiájában mutatkozó hasonlóságokat szoros kapcsolat eredményeinek véli, s a szerző Serebrennikovot emeli ki, mint egyetlen külföldi tudóst, aki egyetért a korai magyar – permi érintkezések meglétével, és a magyar összetett igeidők kialakulását is permi hatásnak gondolja [Rédei 1964: 254].

Rédei 1964-es megjelenésű cikke írásakor már ismerhette Serebrennikov 1956-os és 1963-as munkáját is. Ebben Serebrennikov nem állít olyat, hogy a magyar nyelvben az összetett igeidők permi kölcsönzések lennének. Fejlődésükben közös vonásokat felismer ugyan, és későbbi cikkében nem veti el a külső nyelvi hatások befolyását sem, de egyértelmű kijelentést nem tesz a magyar és permi összetett igeidők kapcsolatát illetően. Az idézett cikkben Serebrennikov így fogalmaz: „A magyar nyelv és a permi nyelvek számos rokon szókincsbeli és szerkezeti sajátága, továbbá a hangcsoportok fejlődésének néhány közös vonása, valamint a magyar nyelv és a baskír nyelv bizonyos rokon hangtani tulajdonságai *arra engednek következtetni*, hogy a gyakorító vagy tartós cselekvést jelentő múlt idő a magyarban még abban az időben keletkezett, amikor a magyarság elődei az Urál vidékén, a permi népek szomszédságában éltek.”

Pais Dezső szintén intenzív kapcsolatot feltételez, és lehetségesnek tartja, hogy a magyarság egyrészt ugor, másrészt permi elemekből alakult ki [Rédei 1964: 254].

Egy érdekes és elgondolkodtató kérdést fogalmaz meg Hajdú Péter a témával kapcsolatban: „önmagában véve semmi különös nincsen abban, hogy az ugorok és a finn-permiektől, majd később az ugorok és a permiektől kapcsolatai nem szakadtak meg teljesen. Csupán az vitatható,

hogy lehettek-e ezek a kapcsolatok annyira mélyek, hogy egyező nyelvfajlódási mozzanatok okozzanak?” [Rédei 1964: 255].

Rédei Károly 2007-es cikkében nem veszi fel a második múlt időt az udmurt igeidők közé: „A mai votják nyelvben három igeidő van: jelen idő (...), múlt idő (...), jövő idő (...)”. Ezek tagadó alakját nem ismerteti, csupán a kijelentő alakokat, de megjegyzi, hogy a tagadást „olykor” az *-mte/-amte* tagadóalakos igenévképzővel képzik. Ez az alak a mai udmurt grammatikák és nyelvkönyvek szerint [Samarova, Strelkova 2013: 154] a második múlt idő szintetikus tagadó formája. Ennek a szintetikus alaknak a képzését viszont bolgár-török, tatár minta másolásának tartja [Rédei 2007: 164–165]. A szerző megjegyzi, hogy itt a szemtanúsági és nem-szemtanúsági múltakkal nem foglalkozik, ehhez Rédei 1978, Bereczki 1983 és 1984 hivatkozásait ajánlja [Rédei 2007: 165]. Ebből megtudhatjuk, hogy a komi-zürjén nyelvben Rédei az első múlt időt egyértelműen szemtanúsági múltnak nevezi, de használatára vonatkozólag úgy fogalmaz: „Nagyon gyakran olyan cselekvést vagy történést fejez ki, amelynél a beszélő valóságban vagy képzeletben jelen volt” [Rédei 1978: 79].

Pomozi is egyértelműnek tartja a török hatást a Volga-Káma vidéki nyelvekben, de szerinte óvatosan kell kijelentéseket tennünk a grammatikai vagy lexikai kölcsönzéseket illetően, hiszen a történeti-tipológiai vizsgálatok mindössze arra adnak választ vagy akár bizonyítékot, hogy egyes nyelvek érintkeztek-e egymással a múltban, de a kölcsönzések irányát nem tudhatjuk meg belőlük [Pomozi 2011: 94]. A szerző munkájában a magyar, illetve a mari analitikus múlt időkre, emellett pedig az evidencialitás funkcióra koncentrált, és kiemeli, hogy sok hasonlóságot mutat a magyar a mari, a permi és a török nyelvekkel, ezért az areális hatást véli valószínűnek az evidenciális funkció és az analitikus igeidőformák kialakulásában. Így fogalmaz: „Ennyire kiterjedt szerkezeti egyezések sora ugyanis nem lehet véletlen...”. A Volga-Káma vidéki nyelvekben fellelhető párhuzammal kapcsolatban szerkezeti párhuzamról beszél, mely

kialakulásának oka a török nyelvekben létező evidenciális kétpólusú rendszer megléte [Pomozi 2011: 96].

7.2. Belső nyelvi innováció és alapnyelvi örökség

Tipológiaiilag elképzelhető, hogy saját nyelvi fejlődés eredményeképp jön létre egy adott nyelvben az evidencialitás mint nyelvi funkció, mely aztán olyan más nyelvekkel kerül kontaktusba, ahol az evidencialitás szintén létező kategória, s ez erősíti annak megmaradását az adott nyelvben. Emellett pedig találunk példát olyan jelenségre is, hogy az evidencialitás kialakulását többszörös nyelvi kontaktusnak köszönheti egy nyelv, tehát akár több nyelv is hozzájárul a kategória kifejlődéséhez [Aikhenvald 2004: 289].

Serebrennikov 1956-os cikkében felhívja a figyelmet a régi magyar és a permi igeidőalakok hasonlóságára, ahol az analitikus alakokat ezekben a nyelvekben [főige + létige múlt idejű alakja] módszerrel képzik. Ezeknél az alakoknál a főigét ragozzuk számban és személyben, a létige alakja változatlan minden esetben. A magyarban megkülönbözteti a tartós vagy duratív funkciójú múlt időt (főige jelen idejű alakja + *vala*) és a befejezett múlt béli cselekvést jelölő múlt időt (főige múlt idejű alakja + *vala*). Az ilyen képzési módra nem találunk példát a minket körülvevő indoeurópai nyelvekben, és legközelebbi nyelvrokonainknál, a hantiban és a manysiban sem. Megjegyzi, hogy egyes török nyelvekben, például a tatárban vannak ugyan analitikus alakok, de képzésük eltér a magyar és permi képzésmódtól, ezért a szerző nem külső, török hatás eredményének gondolja az ilyen analitikus alakok kifejlődését, sokkal inkább magunkkal hozott örökségnek látja. Nem véletlen, hogy ezek az analitikus szerkesztésmódú alakok a magyarban, a permi nyelvekben és a mariban vannak meg: még abból az időből hozhattuk magunkkal, amikor a magyarok és a permi népek ősei egymás szomszédságában éltek az Urál vidékén [Serebrennikov 1956: 199–200].

Mint azt már fentebb említettem, Serebrennikov 1963-as művében szintén a közös nyelvi örökséget tartja valószínűnek, de itt már nem zárja ki, hogy a török hatás hozzájárulhatott az alak megőrzéséhez a mari és a permi nyelvekben [Serebrennikov 1963: 266]. Talán enyhe ellentmondás érezhető az 1956-os és az 1963-as cikkek között. Míg az előbbi cikkben úgy látja, hogy a török múlt idők képzési gyakorlata nem egyezik meg sem a magyar, sem a permi nyelvek múlt idejű alakjaival, így nem tartja valószínűnek a török minta kölcsönzését ezekben a nyelvekben, a későbbi cikkében viszont (bár óvatosan fogalmazva) nem zárja ki a török befolyást a paradigma kifejlődésében. Későbbi cikkében a szerző azt mondja, hogy a perfekt igeidőnek még nyoma sincs a közpermi korban. Tudjuk, hogy később erre épül rá az evidenciális funkció. Igaz, korábbi cikkében az analitikus alakokkal foglalkozik, de ez esetben szintén nincs elválasztva egymástól az alak és a funkció, ugyanis az analitikus alakok nem (vagy nem teljes mértékben) egyeznek meg funkciójukat tekintve a magyar, a mari és permi nyelvekben.

Honti 2001-es cikkében összegzi, hogy az általános vélekedés szerint a permi nyelvek és a mari az analitikus igeidőket török hatásra kezdték el kialakítani saját nyelvükben, míg a finnugri nyelvek és a számi nyelvek germán vagy balti hatás következtében ismerik ma nyelvükben az összetett formákat. Továbbá hozzáteszi, hogy ez a kérdés a magyar nyelvvel kapcsolatban is megfogalmazódott már, és ez esetben is bolgár-török külső hatást vélnek felfedezni a nyelvészek. A szerző helyesen látja, hogy ezen alakok vizsgálata során nem elég morfológiai kutatásokat végezni, hanem az alak funkciót, ez esetben az alanyhoz az eseményhez fűződő viszonyát is szemügyre kell vennünk. E viszony lefedi a cselekményben való részvételt, vagy

szemtanúságot és ennek ellenkezőjét, a cselekményhez kötődő közvetett viszonyt. Ez utóbbit Honti auditívuszi funkciónak nevezi¹⁰.

Honti szerint az összetett alakú igeidőket és az auditívuszi funkció megjelenését nem kell idegen hatásnak vélni sem a magyar, sem más finnugor nyelvben. Mivel az alapnyelvben is voltak már particípiumok, az esély mindenképpen megvolt, hogy ezek tempuszokká fejlődjenek, hogy analitikus alakok részei legyenek, és auditív funkciót kapjanak [Honti 2001: 245].

Kozmács Istvánnál olvashatjuk, hogy az általa 'narratívának' nevezett paradigma (amit ebben a munkában végig második múlt időnek jelöltem) kifejlődése már az ősermi korban kezdetét vehette, ezért találunk nagyon hasonló szerkezeteket a komi-zürjénben és a komi-permjákban is, az udmurt két legközelebbi nyelvrokonában. Kozmács 2007-es cikkében a szintetikus alakokkal foglalkozik, és azon belül is a kirykmaszi típust tárgyalja részletesen, részben az *-šk-*elem története miatt. A cikkben nem cáfolja, de nem is áll egyértelműen a török hatást valószínűsítő elmélet mellé, de megjegyzi, hogy érdemes elgondolkodni Csúcs érvein (lásd fentebb) [Kozmács 2007: 129–130].

Kozmács az *-šk-* képző megjelenését az udmurtban már a nyelv saját korára teszi. Az eredetileg intranszitiváló *-šk-* képző elveszíthette eredeti jelentését, és így kerülhetett a jelen idejű ragozási paradigmába, amiben ma jelenidő jelként jelenik meg. A képző időjellé fejlődésének analógiájára jelenhetett meg a *-l'l'a* multiplikatív képző a többes

---

¹⁰ Honti hibázik, amikor azt állítja cikkében, hogy „A permiben, a cseremiszenben, a tatárban és a csuvasban az analitikus múlt idők egy részének van auditív funkciójuk (míg a szintetikus múlt időknek és a többi analitikus múlt időnek nincs)...” [Honti 2001: 242]. A permi nyelvek esetében főleg a szintetikus (második) múlt időt használják az itt auditívusznak nevezett, nem-szemtanúsági funkció kifejezésére. Emellett viszont igaz, hogy az analitikus alakok egy részének van ilyen, vagy hasonló funkciója, legalábbis ami az udmurt nyelvet illeti, hiszen például a komi-permják nyelv egyáltalán nem használja az információ forrásának kifejezésére az analitikus alakokat.

szám második és harmadik személyű alakjaiban. Ennek oka, hogy az egyes és többes szám első személyű alakokon megjelent a sajátos funkciót morfológiailag is hordozó elem, és így lehetőség nyílt más funkciók, például a többesség morfológiai kódolására [Kozmács 2007: 132–133].

Az *-(e)m* participiumi eredetű második múltidő-jel viszont egyértelműen mutatja a térség nyelvei közötti areális kontaktust. Legközelebbi rokon nyelveiben, a komi-zürjénben és komi-permjákban is a szintén participiumi eredetű *-öm-* morféma használatos a második múlt idő jeleként.

Mint láttuk, a második múlt idő bavli típusú ragozása nem tartalmazza az *-šk-* képzőt, de formailag ugyanakkor pontosan megfelel a tatár régmúlt igeidő struktúrájának. A bonyolultabb igealakok megjelenését a folyamatos tatár kontaktus gátolhatta [Kozmács 2007: 132].

8. Konklúzió és további vizsgálatok

A kérdés eldöntéséhez, t.i. hogy az evidencialitás az udmurt nyelvben honnan és milyen módon alakult ki, további vizsgálatok szükségesek. Az elmúlt évtizedek témával foglalkozó szakirodalmának feldolgozása után egy empirikus történeti-tipológiai vizsgálat szükségeltetik a világ nyelveinek evidenciális rendszereiről. Az udmurt evidenciálisok kérdésében is segítséget nyújtana egy átfogó kutatás, melyben az evidenciálisok fejlődési tendenciája állna fókuszban. Ha az egyes nyelvek között elkülöníthetők lennének fejlődési sémák aszerint, hogy az evidencialitás a nyelvben külső hatás, vagy belső nyelvi innováció (esetleg alapnyelvi örökség) eredményeként létezik, az udmurtban is feltárható lenne az evidenciális funkció eredete. A mai, szinkrón állapot feltérképezését az alakhoz és annak használathoz a 2020. márciusában megkezdett (és azóta is folyamatban levő) nyelvészeti kutatás eredményei adják. Az evidencialitás jelenleg egy felkapott terület a nyelvészetben, így ma már számos és egyre több

munka, dolgozat, tanulmány jelenik meg a témában, melyek mind segítségül szolgálhatnak az evidencialitás szinkrón és diakrón vizsgálatához a jövőben.

Список использованной литературы и источников

Назарова Е. В. Удмурт кыл: дышетскон книга / Е. В. Назарова. – Ижевск: Удмуртский ун-т, 2012. – 428 с.

Петрова А. В., Тимерханова Н. Н. Удмурт-мадяр-зуч вераськон кылбугор = Udmurt-magyar-orosz társalgási szótár = Удмуртско-венгерско-русский разговорник / А. В. Петрова, Н. Н. Тимерханова. – Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2014. – 283 с.

Росстат. Об итогах Всероссийской переписи населения 2010 года. 2011. [Электронный ресурс]. – URL: (www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/ (дата обращения: 05.06.2020)).

Самарова М. А., Стрелкова О. Б. Лабыр-лабыр лабыртом! Поговорим от души: учебное пособие для студентов филологических и нефилологических факультетов / М. А. Самарова, О. Б. Стрелкова. – Ижкар: «Удмурт университет» книгапоттонни, 2011. – 244 с.

Серебренников Б. А. Историческая морфология пермских языков / Б. А. Серебренников. – М.: Издательство академии наук СССР, 1963. – 392 с.

Удмурт дунне. – 2007-тй ар. – № 7.

Aikhenvald A. Evidentiality / A. Aikhenvald. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 452 p.

Aikhenvald A. Evidentiality. The framework / A. Aikhenvald // The Oxford Handbook of Evidentiality / Edited by A. Aikhenvald. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – P. 1–43.

Bereczki 1998 a – *Bereczki G.* A török nyelvek hatása a magyarra / G. Bereczki // *Urálsztikai Tanulmányok 8: Ünnepi könyv Bereczki Gábor 70. születésnapjának tiszteletére.* – Budapest, 1998. – P. 207–217.

Bereczki 1998 b – *Bereczki G.* A Volga-Káma-vidék nyelveinek areális / G. Bereczki // *Urálsztikai Tanulmányok 8: Ünnepi könyv Bereczki Gábor 70. születésnapjának tiszteletére.* – Budapest, 1998. – P. 179–207.

Bereczki G. A magyar nyelv finnugor alapjai / G. Bereczki. – Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2003. – 82 old.

Csúcs S. A votják-tatár nyelvi kapcsolatok és történeti háttérük / S. Csúcs // Nyelvtudományi Közlemények 81./1. – Budapest, 1979.

Csúcs S. Chrestomathia Votiacica / S. Csúcs. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1990. – 223 old.

Csúcs S. A permi-magyar nyelvtörténeti párhuzamok / S. Csúcs // Nyelvtudományi Közlemények 104. – Budapest, 2007.

de Haan 2013a – de Haan F. Coding of Evidentiality / F. de Haan // The World Atlas of Language Structures Online [Электронный ресурс]. – Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2013. – URL: <http://wals.info/chapter/1> (дата обращения 17.03.2019).

de Haan 2013 b – de Haan F. Semantic Distinctions of Evidentiality / F. de Haan // The World Atlas of Language Structures Online [Электронный ресурс]. – Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2013. – URL: <http://wals.info/chapter/1> (дата обращения 17.03.2019).

Havas F. Evidencialitás kódolása / F. Havas // Havas F., Csepregi M., F. Gulyás N., Németh Sz. Az ugor nyelvek tipológiai adatbázis. – Budapest: ELTE Finnugor Tanszék, 2015.

Honti L. Idegen minták tükrözői-e a magyar és más uráli összetett tempusok? / L. Honti // Folia Uralica Debreceniensia 8. Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére. – Debrecen, 2001.

Horváth K. A vala, volt, volna elemű igealakjaink / K. Horváth // Magyar Nyelv 40., Magyar Nyelvtudományi Társaság. – Budapest, 1944.

Johanson L., Csató É. The Turkic languages / L. Johanson, É. Csató. – London, New York, 1998.

Kozmács I. Az udmurt (votják) nyelv alapjai / I. Kozmács. – Budapest, 2001. – 94 old.

Kozmács I. Az udmurt nem láthatósági múlt paradigmájának történetéhez / I. Kozmács // A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei 5. – Szeged, 2007. – P. 127–136.

Kubitsch R. Az evidencialitás és az első személy kapcsolata az udmurt nyelvben / R. Kubitsch // Nyelvtudományi Közlemények 115. – 2018. – P. 85–108.

Kugler N. Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben / N. Kugler. – Budapest, 2015. – 282 old.

Pomozi P. A magyar múltidőrendszer térben és időben az evidencialitás tükrében / P. Pomozi // Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai. – Kolozsvár, 2011.

Rédei K. Vannak-e az előmagyar-permi érintkezésnek nyelvi nyomai? / K. Rédei // Nyelvtudományi közlemények 66/1. – Budapest, 1964.

Rédei K. Chrestomathia syrjaenica / K. Rédei. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1978. – 197 old.

Rédei K. Belső és külső innovációk a votják nyelvben / K. Rédei // Nyelvtudományi Közlemények 104. – Budapest, 2007. – P. 153–168.

Serebrennikov B. A. A finnugor nyelvek történetének néhány kérdése / B. A. Serebrennikov // Nyelvtudományi Közlemények 58. – Budapest, 1956.

Siegl F. The 2nd past in the Permic languages. Form, function and a comparative analysis from a typological perspective: MA thesis / F. Siegl. – Tartu, 2004. – 189 p.

Simonyi Z. A magyar nyelv / Z. Simonyi. – Budapest, 1889. – 298 old.

Skribnik E., Kehayov P. Evidentials in the Uralic languages / E. Skribnik, P. Kehayov // The Oxford Handbook of Evidentiality / Edited by A. Aikhenvald. – Oxford: Oxford University Press, 2018. –P. 525–553.